

ning, med en kortare sammanfattande diskussion i slutkapitlet. För den som är särskilt intresserad av enskilda maktskiften är upplägget möjligen praktiskt. Men det gör det svårt att lyfta fram de paralleller, skillnader och utvecklingslinjer som den långa undersökningsperioden möjliggör. Rock är dessutom försiktig med att framhäva sina resultat och slutsatser. De problemen som här observeras är närmast av redaktionell natur. De följer inte att Rocks undersökning är ett välkommet och värdefullt bidrag till belysningen av den politiska ordningen i Sverige. Att avsättningarna i senmedeltidens Sverige regelmässigt motiverades av härskarens förmenta brott mot givna eder återspeglar naturligtvis en ordning där fursten knappast betraktades som fri att styra efter egen vilja. Avsatta regenter hade som regel alienerat grupper ur aristokratin och premierat rådgivare ur lågadeln. Ett senmedeltida "konsensuale Herrschaft" (Bernd Schneidmüller) angav mönstret för kritik och opposition.

Mittuniversitetet

BIÖRN TJÄLLÉN

Mats Hallenberg & Johan Holm, *Man ur huse: Hur krig, upplopp och förhandlingar påverkade svensk statsbildning i tidigmodern tid* (Lund: Nordic Academic Press 2016). 310 s.

Inom statsbildningsforskning har bönder ofta tilldelats en passiv roll. Mats Hallenberg och Johan Holm försöker råda bot på problemet och undersöker hur allmogén fick sin röst hörd och hur protester och uppror påverkade statsmaktens utveckling. Författarna ger bondeallmogén en aktiv roll, vilket betecknas av rubriken "Man ur huse", ett uttryck för att alla vapenföra män skulle vara redo att försvara sin hembygd.

Boken har två inledande kapitel och ett sammanfattande kapitel som är gemensamt skrivna av båda författarna. Därutöver har de skrivit tre kapitel var. Mats Hallenberg undersöker etableringen och utvecklingen av den stående svenska (och finska) bondearmén under 1500-talet. Johan Holm behandlar i sin tur bondeuppror och -upplopp. Kronologiskt omfattar boken i huvudsak åren 1530–1660, det vill säga det svenska stormaktsväldets expansionsfas, men också en central period för statsformationen i Europa.

I de två första kapitlen presenterar forskarna på ett tydligt sätt bokens syfte, frågeställningar, disposition och teoretiska bakgrund. Vad gäller källor använder sig båda författarna främst av handlingar som härrör till centralförvaltningen, till exempel kungliga brev och riksdagshandlingar, eftersom de prioriterat ett riksomfattande grepp. Valet är förståeligt, men det beklag-

liga är att böndernas och knektarnas egna ord filtrerats. Av tidigare forskning framträder i synnerhet Barrington Moores teori om förutsättningar för revolt, som varit viktig i Johan Holms undersökning om upploppen på 1600-talet. Författarna använder sig också av en egen modell, som konsekvent används för att relatera det empiriska materialet till tre olika aspekter av statlig verksamhet: *organisering*, *legitimering* och *interaktion*.

Mats Hallenberg visar hur Gustav Vasa lyckades omforma de autonoma bondemiliser, som visat sig upproriska under Dackefejden 1542–1543, till reguljära styrkor under kungligt befäl. De utnyttjades både i gränsförsvaret och som ett repressivt maktmedel för staten. Som Hallenberg konstaterar var den svenska krigsmakten i ett europeiskt perspektiv ovanlig i och med att den rekryterades i huvudsak från bondeallmogen, samtidigt som bönderna var representerade på riksdagen.

Bönderna fick betala ett högt pris för den militära utvecklingen. Skatterna höjdes för att försörja den inhemska bondearmén, men under vissa perioder var bönderna trots detta tvungna att genom uppbåd förstärka de reguljära trupperna, vilket skapade konflikter. Krigsledningen fick därmed kompromissa och göra eftergifter för att fylla sina led. Böndernas förhandlingsläge förbättrades, hävdar Hallenberg, eftersom besvärskanaler utvecklades och kom att ersätta de traditionella landskapsupproren. Hallenberg konstaterar att "konflikter och förhandlingar var parallella spår som löpte genom både krigsorganisationen och det civila samhällets strukturer" (s. 70). Boken kan därmed anslutas till den forskningsinriktning som förenar de traditionella maktstats- och interaktionsperspektiven. Som Nils Erik Villstrand nyligen visat är diskussionen fortfarande aktuell då man undersöker förhållandet mellan överhet och undersåtar (*Historisk Tidskrift för Finland* 2017:3).

Köpslåendet mellan staten och bondeallmogen gynnade framför allt skattebönderna. De lyckades stärka sin position, allt medan de obesuttna grupperna i lokalsamhället politiskt marginaliserades. I Johan Holms avsnitt, som fokuserar på bondeupploppen på 1600-talet, framhävs bondeståndets sociala differentiering särskilt starkt. Holm gör en intressant jämförelse med 2000-talets kravaller i bland annat olika svenska förorter. Enligt Holm var det i båda fallen närmast marginaliserade grupper som deltog, vilket inte hotade statsmaktens legitimitet. Upploppen på 1600-talet ser han mer som en föregångare till senare fattigupplopp än en efterföljare till senmedeltidens och 1500-talets upprorstradition.

Johan Holms analys av upploppen på 1600-talet är i stora drag välargumenterad. I källorna har han dessutom funnit upplopp som varit obekanta för tidigare forskning. Däremot beaktas enligt min mening vardagsmotstånd och tvister mellan frälsebönder och deras godsherrar bristfälligt i Holms analys. Till exempel nämns inte de långvariga oroligheterna på donationerna

i Elimä (Elimäki) i östra Nyland och Jockis (Jokioinen) i Tavastland nämns inte. Båda fallen visar att också bönder underställda frälset förhandlade genom legala kommunikationskanaler som suppliker och domstolar, även om de parallellt använde sig av vardagsmotstånd. Samma princip gällde i stort sett för bönderna i de svenska provinserna, som likt frälsebönderna inte var representerade vid riksdagarna. Dessutom delades skatteböndernas viktigaste politiska målsättning – reduktion – av allmogen som helhet. Johan Holms strama tudelning av bondeallmogen i å ena sidan förhandlande skattebönder och å andra sidan en marginaliserad obesutten befolkning förefaller därmed som alltför enkelspårig.

Sammantaget ger *Man ur huse* emellertid en tydlig och överskådlig bild av hur både uppror och vardaglig förhandling påverkat statsbildningsprocessen i Sverige. Mats Hallenberg och Johan Holm framhäver i synnerhet hur samspelet mellan lokalsamhället och statsmakten var ett avgörande led i framväxten av en förhandlingsstat med ett politiskt ovanligt starkt bondestånd.

Helsingfors universitet

KASPER KEPSU

Bo Eriksson, *Sturarna: Makten, mordet, missdåden* (Stockholm: Norstedts 2017). 372 s.²⁸

Sturarna spelade en huvudroll i den utdragna process där Norden gick från att vara en union till att bli två stater. Trots det har släkten nästan alltid hamnat utanför blickfånget, vilket Bo Eriksson också påpekar i inledningen till den bok som här anmäls. Detta missförhållande vill han råda bot på. Studien innebär alltså ett annorlunda perspektiv på en betydelsefull period i svensk och nordisk historia.

Boken är organiserad som en fläta av två berättelser. Den ena följer Sturesläkten från 1300-talet fram till Anna Margareta Sture, som avled 1646 och som var den sista som bar namnet, medan den andra handlar om Sturemorden och går fram mot det fruktansvärda crescendo i Uppsala i maj 1567. Det är förstås ett val som Eriksson har gjort, men jag kan tycka att det blir väl obalanserat att låta Sturemorden spela en så framskjuten roll i familjens historia. Jag hade hellre sett en fördjupad analys av Sturarnas position kring mitten av 1500-talet, under de årtionden när släkten Vasa lade beslag på

²⁸ Då Bo Eriksson är redaktör *Historisk tidskrift* har denna recension administrerats helt utan redaktörens inblandning. Redaktionell bearbetning och godkännande för publicering har gjorts av tidigare redaktören Lars M. Andersson.